İskender Pala -Ayine-i İskender

Osmanlı, gel tanışalım!

1999 yılındayız. Yeni yıl, herkes için yeni umutlarla başladı şüphesiz. Ekonomik, siyasal, toplumsal pek çok beklentilerimiz bu yıla ertelenmiş durumda. Ama bizi daha ziyade 999 kültürü ilgilendiriyor. Ertelenmeyen, ertelenmesi mümkün olmayan ama beklenen bir kültür yılı olması gerekiyor bu yılın. 1999, tarihimize bakışımızı yeniden formatlayacak ve bizi kendimizle barıştıracak diye umuyorum ben.

1999, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı. Şüphesiz devlet, üniversiteler, tüzel ve özel kişiler tarafından yurt içi ve yurt dışında muhtelif faaliyetlerde bulunulacak, tanıtımlar yapılacak, toplantılar düzenlenecek. Bütçeden bazı paralar bir yerlere (umarız birilerinin cebine olmaz) akacak ve karşılığında biz atalarımızla yüz yüze geleceğiz.

Doğrusu ben 75. yılda olduğu gibi Osmanlı yılına da hazırlıksız yakalandığımızı vehmediyorum. Çünkü bugüne kadar haberim olan faaliyetlerin hepsi küçük imkanların değerlendirilmesiyle başlatılacak. Üniversiteler sempozyumlar düzenleyecekler, resmi kurumlar kutlamalar yapacaklar. Ama korkuyorum ki bir noktadan sonra bunlar 'yasak savma' kabilinden olmaya başlayacak. Devlet bu konuda yeterince hassas değil gibi sanki. Kültür Bakanlığı'ndan henüz elle tutulur bir proje çıkmadı söz gelimi. Henüz bir sinema filmine başlandığını duymadık, bir televizyon dizisi senaryosu yazılmadı, çocuklar için paket programlar ve çizgi filmler yapılmadı. Dış ülkelerle bağlantılar kurulup tanıtım kuşaklarının takvim ve programlarının tespit edildiğini de duymadık. Bir "Osmanlı tarihi" yazımı için henüz bir ekip kurulup eser siparişleri verilmiş değil. Velhasıl 1999 başladı; ama henüz ortada bir plan ve program mevcut değil.

Kültür Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, üniversiteler, tüzel kuruluşlar, televizyonlar, devlet sanatçıları, tarihçiler ve tarihini sevenler!.. Unutmayın, Osmanlının başka 700. yılı olmayacak!..

«««

1973 yılıydı. Unesco o yılı, 700. ölüm yıldönümü vesilesiyle "Mevlana Yılı" ilan etmişti. Hatırlıyorum, bütün dünya Mevlana'dan bahsetmişti. Bugün Amerika'dan Japonya'ya kadar mevcut olan Mevlevilik kültürünü biz sanırız, 1973'teki 700. yıl anma faaliyetlerine borçluyuz. O sene lise öğrencisi idim ve bu etkinlikler vesilesiyle Mevlana'yı okuyordum. Mesnevi'nin bir yerinde, beni önce dondurup sonra titreten bir beyit karşıma çıktı. Diyordu ki Mevlana:

-Satrancı öyle oyna ki 700 sene sonra mat diyebilesin!

Hazret keramet göstermiş, 700 sene sonra mat demişti. Osmanlının mat demesi ise bizim elimizde. Yoksa hemen arkasından milenyum geliyor ki 2000 yılında Hıristiyan kültürünün bombardımanı altında kalacağımız aşikar.

TAŞRA DERGİLERİ

Ay sonuna yaklaştığımda masamdaki dergilerin sayısı bir hayli artmış ve benim de zamanım iyiden iyiye kısalmış olur nedense. Eline aldığı her dergide, ilgi alanına giren yazıları öncelikle okumaya dikkat edenlerdenim. Taşrada amatörce neşredildiği halde profesyonelce hazırlanan dergilerin bazılarındaki nefis yazıları bu yüzden kaçırdığım olur. Bu dergilerin pek çoğu akademisyenler yahut

üniversite öğrencileri tarafından çıkartıldığı için Türkiye'nin bilimsellikte geldiği seviyeyi de bu bakış açısıyla kestirmeniz mümkün. İşte onlardan bir kaçının alfabetik dökümü:

Adı Yok, Adapazarı Moral Kültür Merkezi yayını (0 264 279 26 90)

Aşiyan, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Edebiyat Bölümü yayını (0 274 228 04 60)

Genç Erenler, Ankara (Alevilik kültürü yoğunlukta) (0 312 433 81 80)

Genç Kardelen, Niğde (0 388 232 38 46) (Genç Kardelen'e ulaşma imkanı olanlar, derginin geçtiğimiz sayısında Abdürrahim Karakoç ile alakalı mükemmel bir dosya okumuşlardı. Hatırlatmaya gerek yoktur ki okuyucu üzerinde bu tür biyografik dosyaların etkisi her zaman büyük olmuştur. Dergi bu tür dosyalara devam etse keşke!..)

Hakkari, Hakkari İlim, Sağlık, Kültür ve Araştırma Vakfı (HİSKAV) yayını, (0 438 211 28 81)

Hizmet, İskenderun Hizmet Vakfı yayını (0 326 617 75 66)

Polemik, Tokat, edebiyat seçkisi (0 356 228 54 04). Çoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu bir ekip çalışması.

Ufuk, Giresun, eğitim kültür dergisi (0 454 216 47 26)

BERCESTE

Dil safdır kederden amma güler yüz ister

Hub olmayana neyler ayine-i mücella

Şeyhülislam Yahya (ö. 1644)

Gönlümde keder ve endişe bulunmuyor, bu doğru. Ancak karşısında bir güler yüz olmayınca neye yarar?!.. Ayna istendiği kadar cilalanmış, parlatılmış olsun, güzel olmayanı gösterdikten sonra elinden ne gelir (o pırıl pırıl halinden zevk mi alır)?!..

NÜKTE

Halk gülmeye başlayınca

Vaktiyle bir memleketin idarecileri, halkın dertlerini unutmuşlar. Bir taraftan enflasyon ve hayat pahalılığı artarken; diğer yandan halka özveri ve diğergamlıktan bahsediyorlarmış. Bu arada bütçe açık vermeye, hazine boşalmaya başlamış. İdareciler bunu önlemek için mallara yeni zamlar yapmışlar, yeni yükümlülükler getirmişler. Ülkenin hakimi, adamlarını gönderip halkın tepkisini ölçmek istemiş. Tabii gelen haberler fena:

-Efendimiz, halk çok şikayetçi. Hepsi burnundan soluyor. Kızgınlıkları had safhada.

Ertesi hafta yeni zamlar yapılmasını emretmiş hakim. Sonra yine adamlarını gönderip halkın nabzını öğrenmek istemiş:

-Efendimiz, bu sefer halk, ha ayaklandı; ha ayaklanacak. Sarayınızın kapılarına dayanırlarsa şaşmayın.

Hakim yine sakin, bir hafta sonra yeniden zamlar yapılmasını istemiş. Bu seferki zamlardan sonra gelen habercilerin yüzleri gülüyormuş:

-Efendimiz, çok şükür tehlike geçti. Halk sokaklara dökülmüş; gülüyorlar, oynuyorlar. Kimsenin hiçbir şeyden şikayet ettiği, hele zamları düşündüğü falan yok!..

Hakim bu haberi duyar duymaz sarayın kapılarını sürgületmiş ve demiş ki:

-İşte bu sefer halkın sabrı zorlanmaya başlamış; zamlara son verin.

Ayine-i İskender

İskender Pala

Kahvelerim pişti gel

Folklorumuzda kahve ile alakalı ne güzel manzum sözler vardır; insan okudukça kahve ve kahvehane kültürünün, bu yolda oluşmuş geleneklerin, kahve içmeye dair ritüellerin, teşrifat ve görgü kaidelerinin çokluğuna şaşıp kalır. Şu beyitleri okuyalım:

Gönül ne kahve ister ne kahvehane

Gönül ahbab ister kahve bahane

* * *

Ehl–i keyfin keyfini kim yeniler kim tazeler

Taze elden, taze pişmiş, taze kahve tazeler

* * *

Kahvenin yüzü kara, kim demiş ki içilmez

Gönlü ak, dili tatlı, hatırından geçilmez

* * *

Kahve–i ru–siyahım şifa verir bedene

Hak lanet eylesin tütünü icad edene

"Kahve ile tütün, keyifler bütün" sözünü yahut, "Kahvenin yüzü karadır; ama yüz ağartır" darb–ı meselini, kahveyi nes ile (nes–cafe) içen nesil asla bilmeyecektir sanırız. Onlar, kahve fincanlarının zarflarının ne zarif şeyler olduğunu, kahvenin asaleti dolayısıyla, içilmeden önce mutlaka bir şeyler vermek gerektiğini (kahve altı>kahvaltı) "kahve parası"nın bahşiş demeye geldiğini, kahve renginin

gönül yanıklığını ifade ettiğini, velhasıl Türk kahvesinin töresini asla hatırlamayacaktır. Oysa eskiden "bir acı kahvenin kırk yıl hatırı" var imiş. Eskiler burada "acı kahvenin" demişler, çünki kahve, sade içilmelidir. İhtimal şekerin bulunmadığı yahut karaborsa olduğu zamanların göreneğidir bu. Onlara göre sade kahve içilemiyorsa orta şekerliye cevaz vardır; ancak şekerli kahve içmek doğrusu pek hafif– meşreplik gibi görülür. Kahveyle birlikte getirilen su, mutlaka kahveden evvel ve ancak birkaç yudum içilerek kahvenin geçeceği yollar silinip süpürülmeli, cilalanmalı, sıvanmalıdır. Kahve bittikten sonra su içilmesi, yahut hemen ardından çay içilmesi (yahut ikramı) görgüsüzlük kabul edilir. (Gelinlik kızlara bir hatırlatma: Aman müstakbel damadın ailesine kahveden sonra hemen çay ikram etmeyin. Kim bilir belki bu geleneği unutmayan ailelerden biridirler.)

Biz son İstanbul efendilerinden olan değerli hocamız Orhan Okay Beyefendi'den dinlemiştik.

Evvel zamanda gençlerden birinin bir kasabaya yolu düşmüş. Kasabanın kahvehanesinden içeri girince kar ve tipiyi dışarıda bırakmanın sevinciyle canlı bir selam vermiş:

– Esselamü aleyküm!

Kahvenin peykelerinde oturanlardan ancak birkaçı başlarını dama yahut satranç tablalarından kaldırmadan şöyle yan gözlerle gelene bakıp kendi hallerinde oyuna devam etmişler. Delikanlı selamının itibarsızlığına biraz alınmışsa da şu sıcağın keyfini çıkartmak lazım diye eşiğe yakın bir yerde paltosunu çıkarmış, bir iskemle çekmiş ve oturup ocağa seslenmiş:

– Bana bir sade kahve!

Bu söz üzerine kahvehanedeki adamlardan, hatta ihtiyarlardan birkaçı başlarını çevirip,

– Ve aleyküm selaaaam delikanlı!

– Dışarısı çok soğuk galiba!

– Bir sade kahve içini ısıtır, gibi sözlerle selam alıp mukabelede bulunmuşlar.

Delikanlı kahvesini bitirdikten sonra çevresine bakmış, yine kimsenin onunla ilgilendiği yok. Canı sıkılmaya, saatler ilerlemeye ve gözlerini uyku bastırmaya başlayınca belki uykusunu açar diye yeniden kahve istemeye karar vermiş:

– Efendi! Bana bir sade kahve daha!

Bu söz kahvehanede müthiş bir kıpırdanmaya sebep olmuş ve evvelce selamını alanlar bu sefer iskemlelerini alıp delikanlının çevresine sokulmuşlar:

Eee! Hoşgeldin. Anlat bakalım yiğidim. Kimsin, kimlerdensin, nereden gelirsin, nereye gidersin yollu sorular ve ardından hemen koyulaşıveren sohbet. O sırada delikanlı halinden ve gördüğü ilgiden gayet memnun herkese bir ikramda bulunmak istemiş:

– Garson, herkese benden birer çay!

Tabii olan olmuş ve iskemlesini kapan eski yerine!..

Bize göre acı kahvenin hatırı işte bu olsa gerek.

Kahvehane-kıraathane

Bilmem sizin de dikkatinizi çekmiş midir; eskiden 'kahvehane' adı verilen yerlerde kahve içilir ve kitap okunur, ekseriya sohbet ile vakit geçirilirmiş. Belki bu yüzden olsa gerek, yakın geçmişte kahvehane adı yerine "kıraathane (okumaevi, okuma salonu)" tabelaları görülmeye başlamıştı. Tezat şurada ki eskiden kahvehanelerde kahve içilip kitap okunurdu; şimdi kıraathanelerde bira içilip kumar oynanıyor. (Değerli araştırmacı Prof. Dr. Namık Açıkgöz kahvehaneler üzerine yakında yayınlanacak olan bir çalışma yapmıştı. Umuyorum bu değişimin sosyal yönü orada incelenmiştir.)

Yakın dönemin kültür hayatına damgasını vurmuş kahvehanelerin en önemlisi herhalde Küllük'tür. İstanbul'un Bayezit semtinde, şimdi yerinde iş hanlarının bulunduğu bu kahvehane, bir devrin sosyal bilimler enstitüsü, yahut topyekun edebiyat ve güzel sanatlar fakültesi gibi entelektüel yetiştirmiştir. Nevzat Sudi'nin "Küllük Anıları" adlı kitabında (Karşı yay. 0312–341 90 38) buranın genel panoraması verilmiştir. Şu satırlar o kitaptan (s. 68–69):

"Yeri gelmişken, ancak bir sayı çıkabilen, sonra da Dahiliye Vekaleti'nin buyruğuyla kapatılan 'Küllük' dergisinin içeriğinden de söz etmek isterim. Derginin ikinci sayfasında 'Küllük Beyannamesi' yer alır:

Küllük bir kahvedir.

Kahve deyip de geçmeyelim.

... Anadolu köyünün hakiki mabedi kahvedir.

Kahveci, mabedin teşrifatçısı.

Kahve er meydanıdır.

Mahsulün gidişatı kahvede konuşulur.

Kız kaçırma haberi kahveye gelir.

Filan vuruldu, kahvede duyulur.

Vergi memuru kahveyi ziyaret eder.

Muhtar kahvededir.

Tarihte tekkelerin yegane ciddi rakibi kahveler olmuştur.

1940 harbi Türk köylüsü tarafından kahvenin hoparlöründen dinlendi.

Kahve harman zamanı, ekin zamanı boşalır.

Kahveci ekseriya hem berber, hem şairdir.

Lafın kısası kahve köyün stratejik merkezidir.

(...)

Küllük bir kahve ismidir demiştik, Küllük bir istikamettir de.

Bugünün şairi halkla temasa geçmenin sırrını bir kahvenin tavanında bulacaktır.

Küllük, büyük bilmeceleri halletmek isteyenlerin mecmuası, bu gayrete malik olanların kahvesidir."

Aaah!.. Nerede o eski kahvehaneler?!..

NAZM

Kahvelerim pişti gel

Cezvelerim taştı gel

İyi günüm dostları

Kötü günüm geçti gel

Muallim Naci

DEYİMLERİMİZ

Sabır (çanağı) taştı

İyi kalpli bir zenginin genç yaşta vefatı üzerine üzüntüden kısa zamanda hanımı da ruhunu teslim etmiş. Tek varis durumundaki kız çocuklarına amcasını vasi tayin etmişler. Kızın amcası zalim çıkmış ve kızın mallarına el koyduktan gayrı bir de kendini hizmetçi gibi kullanmaya başlamış. Yenge bir yandan, yeğenler bir yandan zavallı kızı hem itip kakıyorlar, hem de kendilerine hizmet ettiriyorlarmış. Zamanla çocukcağızı dövmeye de başlamışlar. Bütün ev halkının ayrı ayrı eziyet ve takazalarına, hakaret ve tokatlarına maruz kalan yavrucak her gece yatağına göz yaşları içinde girer olmuş. Öyle sindirmişler ki derdini kimseciklere açamıyormuş.

Yavrucak bir gece yine yastığı göz yaşlarıyla ıslanarak uyuya kalmış. O gece rüyasında Eyyüb peygamberi görmüş ve derdini olduğu gibi anlatmış. Sonunda Hz. Eyyüb onun sırtını sıvazlayıp kendisine sabır tavsiye etmiş ve yeşil bir çanak vererek:

- Evladım, demiş. Bu çanağı gizli bir yerde sakla. Her gün bildiğin duaları oku ve içinden daima "Ya Sabir" ismini vird edin. Ağlayacağın zaman göz yaşlarını bu çanakta biriktir. Çanak dolup taştığı gün inşallah senin de çilen bitecek!

Kızcağız heyecan içinde uyanmış. Bir de ne görsün; yeşil çanak başucunda duruyor. Çanağı saklayıp rüyasından kimseciklere bahsetmemiş.

Zaman su gibi akar derler; kızcağız ne zaman odasına çekilip ağlasa göz yaşlarını bu çanağa döker olmuş. Hayatı gittikçe çekilmez oluyor; ama çanak da bir yandan doluyormuş. Sıcak yemek yüzüne hasret, gittikçe eriyerek ergenlik çağına yaklaşmış. Bir gece öyle çok ağlamış ki çanak ha taştı ha

taşacak. O sırada Eyyüb aleyhisselamın sözlerini düşünüp ne olacağını merak ediyormuş. Sabaha karşı amcası kendisini çağırmış ve bütün ev halkıyla birlikte denizaşırı bir seyahate gideceklerini söyleyip tehditkar ve azarlar bir eda ile kulağını çekerek eve göz kulak olmasını, aksi halde canını alacağını söylemiş. Kız acı içerisinde kıvranırken içinden "İnşallah senin de bir canını alan bulunur!" diye geçirmiş.

Mazlumun ahı yerde kalmazmış; o yolculukta ev halkının bindiği gemi batmış ve hepsi boğularak ölmüşler. Sabırlı kızcağız anasından babasından kalan mirasa sahip olduktan başka amcasının da tek varisi olarak her şeyin sahibi olmuş.

Dilimizdeki "sabrımız taşıyor, sabrı taştı, sabrımı taşırma vb." deyimlerin menşei budur. Tahammül sınırlarının zorlandığı anlarda ağzımızdan dökülen bu sözün eskiden ciddi bir yaptırımı varmış ve uluorta değil, nadiren söylenir; ama söylenince de ardında durulurmuş vesselam!..

BERCESTE

Gayrılar vaslıyla şad olsa ziyad olur gamım

Matem ehlinin sürur-ı ıyd yasın artırır

Aşki (ö. 1574)

Bayram geldi diye herkesler şad olurken benim üzüntüm çoğalır. Çünki bayram sevinci, matem ehlinin yalnızca yasını artırıyor.

Ayıne-i İskender

İskender Pala

Hayran kime denirdi?

Hayret ve hayran kelimelerinin sözlüklerdeki karşılıkları her ne kadar "olağanüstü güzellik(ler) karşısında şaşa kalma, beğeni ve takdir haliyle şaşkınlaşma" şeklinde yazıla gelmişse de biz hayret, hayranlık ve hayran olma gibi hallerde daima gizli bir esrar sarhoşluğu bulmuşuzdur. Hayret denildiği zaman görülen olağandışı bir güzellik veya hal karşısında hislerin iflas etmesi gelir aklımıza. Klasik şairler bu kelimelerden birini kullandıklarında, perde arkasında ekseriya esrar içenlerin kendinden geçmiş hallerini tasvir eder, bir esrar sarhoşunu (hayran) mazmunlaştırırlar.

Hayret içinde kalan yahut hayran olan kişi, tam da esrar çekip kendinden geçen kişi gibi davranır. Gözleri donuk bakar, parmağı ağzında kalmıştır, kendisi farkında olmadan gülümsemektedir, hareketleri gayr-i iradidir, şaşkın ve dalgındır, hissi ve zihni melekeleri tam çalışmaz, velhasıl kendinden geçmiştir işte. Yani esrar onu tam manasıyla etkisi altına almıştır. Esrar Dede'nin (ö. 1796) şu beytine bakalım:

Aceb ki bülbül-i abdalı almaya hayret

Ki gösterir ana her sebze suret-i esrar

Eskilerin beng dediği esrar; eroin, morfin gibi uyuşturucu cinsinden bir madde olup halis Hind keneviri yaprağı üstündeki yağlı sakızın işlenmesi sonucu elde edilir. Bunun için bir nebat sayılır veya yenilerek, yahut nargile, sigara vs. yoluyla çekilerek (esrar-keş) kullanılır. Osmanlı'nın esrar tiryakileri, önceleri ışık veya abdal denilen Kalenderi dervişleri, sonraları da yozlaşmış Bektaşi tayifesidir. Bunlar esrar çekerek hayran olurlar (hayran abdal deyimi buradan gelir) ve hayret makamına girerlermiş(!).

Esrar kelimesinin, Arapçada (ve tabii Osmanlı Türkçesinde) "sırlar" demek olduğunu söyleyerek esrar sarhoşu olan hayranların ve hayretin yönünü değiştirelim ve Esrar Dede'nin beyitteki esrarına (sırlar) tekrar dönelim:

"Abdal (derviş) halini alan bülbül, (gül karşısında) hayrete düşmeye görsün; artık onun gözüne her bitki esrar (sır küpü) olarak görünür."

Hayret ve hayranlığın bir de tasavvufi yönü var elbette. Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre hocamızın nefis çevirisiyle Kaknüs Yayınları tarafından şu yakınlarda kültürümüze kazandırılan (İstanbul 1998), hikmet avcısı değerli dostumuz Toshihiko İzutsu'nun (toprağı bol olsun) "İbn Arabi'nin Fusus'undaki Anahtar Kavramlar" adlı araştırmasının beşinci bölümü, "Metafizik Hayret"e ayrılmıştır. İbn Arabi'ye göre "hayrete duçar olan kimse bir daire çizer" ve hayret zorunlu olarak dairesel bir hareket şeklini alır. Böyle bir yürüyüş, İlahi tecelli dairesini yansıtır. Allah ile (ma'allah), Allah'tan (ani'llah) ve Allah'a (ila'llah) olan her hareket, ister istemez Hakk'ın Ahadiyyet mertebesinden somut varlıklar mertebesine nüzul ve la-taayyün sırrına yönelir. Hayret makamındaki bu gayri-ihtiyari dönüş, bir merkez etrafında gerçekleşmektedir ki o merkezin miline Kutup deriz. Tabii insan, pergelin müteharrik ayağı misali bir merkez etrafında dönüyorsa Allah'a olan uzaklığı hiç değişmiyor demektir. Bu durumda vahdet veya kesrette kalması fazla önemsenmez. O halde hayret, vahdet makamında olabildiği gibi kesret makamında da gerçekleşebilir. Vahid-i Mutlak'ın her şeyde (ummanda da, katrede de; güneşte de, zerrede de) mevcut (taayyün) ama gizli (la-taayyün) olması, ister istemez bizi de aynı buutlarda hayrete düşürecektir. Bu durumda insan aklı, birbirine zıt olan ahadiyyet veya kesret yönlerinden birinde kilitlenir kalır. Ama eğer bunu keşif yoluyla biliyorsa (tasavvuf mertebelerini geçmişse), o vakit insan Allah'ın değişik tecellilerinde hayrete düşmeyecek, bütün bunların bir görünüşten ibaret olduğunu bilecek ve "La mevcude illa'llah" diyerek gerçeği kavrayacaktır (s. 107-136'dan özet).

BERCESTE

Ey hace tutuldu nefesin kabre de girdin

Bu aleme sığmam der idin şimdi ne dersin

A efendi! Sonunda nefesin tutuldu ve kabre de girdin. Evvelce "Bu aleme sığmam!" diye böbürlenerek geziyordun;

(merak ediyorum, acaba) şimdi

(içinde bulunduğun hale) ne diyorsun?!.

Nefi'ye dair

"Divan şiirimizin hırçın ve gür sesli şairi Nefi de Karakoç'un değer verdiği, andığı, şahsiyetinden söz ettiği simalardan biridir. Bu dik başlı ve mağrur şairin "bütün sanat mübalağası, aşırılıkları ve çelişkileri içinde niyeti samimi ve kavgası şahsi değil, toplumsaldır. Bozuk düzene karşı dilini ve kalemini kılıç gibi kullanmıştır. Toplum uğruna en sonda başını vermiş bir kişidir. 'Devlet umurunda şuur' arayan Nef'i, gerçekte kendisiyle toplumu özdeşleştirmiş şairlerimizdendir."

(...) Karakoç şiir dünyasındaki kadim dostlarını anlatırken hep idealize eden bir üslubu tercih etmiştir. Bunda onun hem kendi kalem gücünü gösterme temayülünün, hem de beğendiği klasik şiir alemini derinleştirme, genişletme çabasının etkisi vardır denebilir."

Bu cümleler değerli araştırmacı Dr. Turan Karataş'a ait. Karataş'ın Kaknüs Yayınları arasında çıkan seçkin kitabı, "Doğu'nun Yedinci Oğlu Sezai Karakoç" adını taşıyor. Eser, bugüne kadar Sezai Karakoç hakkında yapılmış incelemelerin en kapsamlısı. Bir doktora çalışması olmak bakımından bilimsel, bir şair kaleminden çıkmak bakımından da şiirsel bir kitap. Okumaya başlayınca bir sanatçının farklı dünyasını bütün yönleriyle öğreniyorsunuz. Böyle bir kitap bizde ancak gıpta uyandırır.

Kaknüs

Son zamanlarda kitapçı vitrin ve raflarında Kaknüs Yayınları'nca neşrolunan eserlerin daha fazla yer almaya başladığını siz de fark ettiniz mi bilmiyorum. Daha ziyade sosyal bilimlerle ilgilenen Kaknüs, edebiyat dizilerini şiir, öykü, roman, sanat-edebiyat ve araştırma-inceleme üst başlıklarıyla beş ayrı dalda yürütüyor. Ömer Lekesiz'in "Yeni Türk Edebiyatında Öykü"sü (C. I-II), Melek Paşalı'nın "Hayal Günlüğü" ile Kamil Yeşil'in "Ankebud" adlı hikayeleri, Hüseyin Atlansoy'un "Kaçak Yolcu" ile "İlk Sözler", Cevdet Karal'ın "Horozlu Ayna ve Ölüm", Y. Ziya Özburun'un da "Kıvılcımlar Kitabı" adları altında derlenen şiirleri ile Ercüment Aytaç'ın "Ve: Blues" isimli romanı benim dikkatimi çekenler.

Kaknüs ilgililerine de bir hatırlatma yapalım: Kitapların dizgisi, mizanpajı, kapağı, kağıdı vs. hepsi güzel de; her kitabın yer aldığı dizi üst başlıklarının yeniden gözden geçirilmesinde fayda var gibi geldi bize. Yoksa roman serisinde günlük, hikaye serisinde klasik masal, sanat-edebiyat serisinde (öykü serisi var iken) hikaye kitabı görmezdik.

Ayine-i İskender

İskender Pala

Oğuz Kara Han neslisin

Osmanlı Cihan Devleti'nin en büyük özelliklerinden birisini, hiç şüphesiz coğrafyasında barındırdığı milletlerin çeşitliliğinde ve bu kadar milletten insanı ortak değerler etrafında barış ve huzur içerisinde asırlarca yaşatmış olmasında aramak gerekir. Osman Gazi tarafından teşkilatlandırıldığı için Osmanlı adıyla anılan bu devletin ana çizgisi Türklük üzerine bina olunmuştur. Müteakip asırlarda çeşitli ırklardan devlet adamlarının, hatta Türklerden ziyade başka milletlerden devletlulların görev aldığı teşkilat yapısında saltanat tahtını daima Türk soylu Osmanlı hanedanından birisinin doldurmuş olması, bu ana çizgiyi devletin temel ilkesi olarak daima yaşatmıştır.

Pek çok eski kitapta Osmanlı hanedanının Kayı Boyu'ndan neş'et ettiği yazılıdır. Bu bilgiyi, ilk defa kayda geçiren kişi, "Camiü't-Tevarih" adlı eserin müellifi olan ünlü İlhanlı veziri Reşidüddin Tabib'dir (1248-1315). Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't-Türk'ünde verilen, Oğuzların 24 boyuna (1) ait damgalar da bu bilgiyi destekler mahiyettedir. Osmanlıların Oğuz'un Kayı Boyu'ndan geldiğine dair bilgiler Sultan II. Murad (saltanatı: 1421-1451) zamanında "Tevarih-i Al-i Selçuk" adlı eseri telif eden Yazıcoğlu Ali tarafından tekrarlanır. Bu eserde Oğuz an'anelerinin pek çoğu da kayda geçirilmiştir. Yine bu döneme ait Osmanlı paralarında ilk ve son defa Kayı Boyu'nun damgaları vurulmuş olup bilahare bu damga silahlarda da görülecektir.

Bu damga şu şekildedir: (I.Y.I.) (Bu damga daha sonra Bosnalı Sinan'ın Hünername'sinde de yer alır. Oğuzların Kınık Boyu'ndan gelen Selçukluların damgası da ok-yay şeklinde gösterilir.)

Ahmedi'nin (1334-1413) İskendername'sinde, Mehmed Neşri'nin (ö. 1490) Cihannüma'sında (Neşri Tarihi) ve Mahmud oğlu Hasan'ın Cam-ı Cem-ayin adlı eserinde de aynı bilgiler tekrarlanmıştır.

Osmanlıların Kayı Boyu'ndan geldiğini yazan diğer bir kaynak da Cengiz'in torunlarından olup Hive'de hükümdarlık yapmış olan Ebülgazi Bahadır Han'dır (1603-1663). Şecere-i Terakime ve Şecere-i Türk adlı eserlerin sahibi olan Bahadır Han, Oğuzlara ait kıymetli bilgiler vermek bakımından da önemlidir.

Bütün bu kayıtlardan bazıları, birilerinin dediği gibi, eski müverrihlerin Osmanlı hanedanını Kayı Boyu'ndan göstermekle siyasi bir çıkar sağlama gayretlerinin ürünü de olsa, Osmanlı'nın Türklük çizgisine asla halel getiremez. Bugün onların Osman Gazi ile başlayan sadece bir devletinin 700. yılını kutluyoruz. Diğer Türk devletleri de hesaba katıldığında ilk ve orta çağların tarihi biraz da Türklerin tarihi olarak karşımıza çıkar.

(1) Oğuz Han'ın altı oğlu vardır. Bunlar Gün Han, Ay Han, Yıldız Han ile Gök Han, Dağ Han, Deniz Han olarak bilinirler. Bunların her birinin dörder oğlu olmuş ve Oğuz Han'ın yirmi dört boyu böylece sürüp gitmiştir. Bazı kaynaklarda Kayı Han bu torunlardan biri olarak gösterilirse de aslında Kayı, Oğuz'un (Mete, Moton, Muton) dedesidir. Oğuz'un oğlu, Gök-alp'tir. Nitekim Aşıkpaşazade, yazdığı tarihinde "Devrimde olanları yazdım; Oğuz'dan olan Gök-alp'e kadar gittim." der. Hatta Osman Gazi'yi "Eğer o, 'Ben Selçuk hanedanındanım!' derse ben de Gök-alp oğluyum." diye konuşturur.

Ebülgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk'ündeki bir efsaneye göre Alan Koa (Alanguva) adlı bir melikenin çadırına gökten yeşil gözlü bir ilah iner. Alan Koa bundan gebe kalır ve Kayı sülalesi, semavi bir boy olarak bunun iki oğlundan ürer.

Nuh Aleyhisselam'a dayanan soy

Dünyanın en muhteşem devletlerinden birini kurmuş olan Osmanlıların Kayı Boyu'ndan olmaları kadar, Kayı'dan önceki hayatları da tarihçilerin ilgi alanına girmiştir. Osman Gazi'yi Nuh Aleyhisselam'a bağlayan soy kütüklerinin (şecere) bazıları şöyle sıralanır: Şükrullah'ın Behcetü't-Tevarih'inden:

1. Nuh (as)

2. Yafes

3. Kavı/Kavı Han

4. Kara Han

5. Oğuz

52. Osman

Mahmud Oğlu Hasan'ın Cam-ı Cem-ayin'inden:

1. Nuh (as)

2. Yafes

14. Kayı Han

15. Kara Han

16. Oğuz

17. Gün Han

18. Kayı Han

63. Osman Gazi

Aşıkpaşazade'nin Tarih'inden:

(I. şecere)

1. Nuh (as)

2. Yafes

23. Kara Han (26. sırada tekrarlanır)

27. Oğuz

28 Gök-alp

42. Osman Gazi

(II. şecere)

1. İshak (as)

2. Kayı/Kay/İys

3. Kara Han / Kar Han

4. Oğuz / Uguz

5. Gök-alp

42. Osman Gazi

(III. şecere)

1. Nuh (as)

2. Yafes

4. Kabı Han

5. Kara Han (40 ve 43. sırada tekrarlanır)

6. Oğuz (44. sırada tekrarlanır)

7. Gök-alp (45. sırada tekrarlanır)

55. Osman Gazi

Hükümdarın fetvası

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi devlet hazinesini sıkıntıya sokmuş, zenginlerden borç alınmaya başlanmıştı. Bu arada gayrimüslim bir zengine de birkaç bin altın borçlanılmıştı. Çok geçmeden alacaklı ölmüş ve geride iki çocuk ile büyük bir servet bırakmıştı. Devrin defterdarı (maliye bakanı) padişaha sunduğu bir arizada, bu kadar servetin iki çocuğa fazla olduğunu, borcu ödememeyi, hatta mallarının bir kısmının müsadere edilmesini teklif eder. Oğuz neslinin en asil hükümdarlarından olan Yavuz arizayı okuyunca hiddetlenir ve altına şu satırları yazıp iade eder:

"Müteveffaya rahmet, maline bereket, evladına afiyet, gammaza lanet!"

700 yılın ardIndan:

Not: 1999 yılı boyunca, inşaallah, Osmanlı'dan günümüze bir pencere açarak küçük ahlak değerlerini söz konusu edeceğiz. Bu başlık altında okuyacağınız anekdotları lütfen günümüz ile mukayese ediniz.

BERCESTE

Ahali ızz ü devletde, reaya emn ü rahatda

Hüner erbabı rif'atde, cihan yekpare nurani

Nedim (ö. 1730)

Müslüman halk, ululuk ve kutluluk; gayrimüslimler de emniyet ve rahat içindeler. Hüner sahipleri ise daima el üstünde tutuluyorlar. Osmanlı ülkesi baştan başa nura garkolmuş vesselam!..

DEYİMLERİMİZ

Püf noktası

Vaktiyle testi ve çanak-çömlek imal edilen kasabalardan birinde, uzun yıllar bu meslekte çalışan bir çırak, kalfa olup artık kendi başına bir dükkan açmayı arzu eder olmuş. Ne yazık ki her defasında ustası ona:

- Sen, demiş, daha bu işin püf noktasını bilmiyorsun, biraz daha emek vermen gerekiyor.

Ustanın bu sonu gelmez nasihatlerinden sıkılan kalfa, artık dayanamaz ve gidip bir dükkan açar. Açar açmasına da yeni dükkanında güzel güzel yaptığı testiler, küpler, vazolar, sürahiler onca titizliğe ve emeğe rağmen orasından burasından yarılmaya, yer yer çatlamaya başlar. Kalfa bir türlü bu çatlamaların önüne geçemez. Nihayet ustasına gider ve durumu anlatır. Usta,

- Sana demedim mi evladım; sen bu işin püf noktasını henüz öğrenmedin. Bu sanatın bir püf noktası vardır.

Usta bunun üzerine tezgaha bir miktar çamur koyar ve,

- Haydi, der, geç bakalım tezgahın başına da bir testi çıkar. Ben de sana püf noktasını göstereyim.

Eski çırak ayağıyla merdaneyi döndürüp çamura şekil vermeye başladığında usta önünde dönen çanağa arada sırada "püf!" diye üfleyerek zamanla testiyi çatlatacak olan bazı küçük hava kabarcıklarını patlatıp giderir. Böylece çırak da bu sanatın püf denilen noktasını öğrenmiş olur.

Her sanatın incelik gereken nazik kısmına da o günden sonra püf noktası denilmeye başlanır.

700 YILIN ARDINDAN

Dilenciler

Koca Ragıb Mehmet Paşa Mısır valisi olup Bulak'a vardığında merasim ile karşılandığı sırada yolunun üzerine sayısız dilenci sıralanmış. Paşa bunları görünce görevlilere sormuş:

- Bunlar saraya varıncaya kadar böyle kesret üzere midir?

- Beli. Eslafınız zamanında dahi bunlar böyle dizilirler; iki taraftan beşer onar adam bunlara sadaka verirdi.

Paşa hayret içinde çıkışmış:

- Bunca dilenciye akçe yetiştirmek ne kabil? Eğer bunlara sadaka verilmek lazım gelir ise saraya varınca biz de sadakaya muhtaç olup üst başlarında durmamız iktiza eder.

Rahmetullahi aleyh!

BERCESTE

Çok insan anlayamaz eski musıkimizden

Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden

Yahya Kemal

Ayine-İ İskender

İskender Pala

Kuğunun en güzel şarkısı en son söylenendir

Kaknusun hikayesini mutlaka biliyorsunuzdur. Hani öleceği vakit çalı çırpı toplayıp kanat çırpışlarıyla onları tutuşturarak kendini yakan ve yanıştan sonra küller arasında meydana gelen yumurtayla yeniden doğan efsanevi kuş. Hikaye, vefatının 200. yıl dönümünde Şeyh Galib'in, edebiyat ve şiir muhitlerinde yeniden gündeme gelmesiyle pek güzel örtüşüyor. Kutlu dost Beşir Ayvazoğlu bizi daha evvel Şeyh Galib kitabı ile buluşturmuştu. Şimdi de elimizde Kuğunun Son Şarkısı var. Hiç şüphesiz Selim-i Salis devrinin kehkeşanında, Türk klasik şiirinin has bahçesinde son güzel şarkıyı söyleyen Galib Dede ile ona hem-aheng olacak nağmeyi besteleyen Dede Efendi ve sözü estetik zirvelerde resmeden hat sahibi Mustafa Rakım Efendi, kervankıranlar misali parlıyorlardı. Kuğunun Son Şarkısı'nda bu dehaların o gökkubbeyi dolduran sesleri var. Bir de çağın diplomasi ve entrika meydanlarında en gür avaza sahip olan Halet Efendi'nin çığlıkları.

Galib, Tanzimatçıların hiç farkına varamadıkları, Cumhuriyet şiirine ise cılız bir soluk halinde yansıyan (Bu yansımaların bir kısmı Beşir Bey'in çalışmasında mevcut.) bir misyonun sahibi. Üzerinde araştırma yapanların ortak ifadesiyle o bir deha. XVIII. yüzyıla kadar Türk şiirinin en farklı desenle dokunmuş kumaşı. Eğer Türk şiiri XIX. yüzyılda bir Galib daha yetiştirmiş; yahut sanat yönünden Galib'i kopyalayabilmiş olsaydı günümüz şiirinin şekli değil; ama ruhu şimdikinden çok farklı olurdu. Beşir Bey'in kitabı okunduğunda bunu bir kez daha anlıyorsunuz.

Galib deyince nedense gözümün önünde, mum alevinden devasa yangınlara kadar boy boy ateş manzaraları canlanır; üzerime şerareler yağıyor sanırım. Ruhum Sevgioğulları yurdundan esip gelen yanık türkülerle çalkalanır. Bunun sebebi Galib'in, neredeyse üç dizeden birinde ateşe düşmüş olması, yahut ateşin binbir çeşidinden yanıcı ilhamlar devşirmiş olması belki de... Bütün ömrü "Ah mine'l-aşk (Aaah, aşktan ve aşkın elinden!..)" diye yanarak geçen Galib'in romanı da herhalde ateşle yazılabilirdi ki Kuğunun Son Şarkısı'nda da en geniş yer ateşe ayrılmış. Okurken o ateş sizi de yaksın; o aşkın yıldızları birer yalım olup kafanıza yağsın istiyorsunuz!

Kitabın diğer bölümleri de Galib'in iç sancılarına, ruh çarpıntılarına aşina bir gönülden süzülerek pek mükemmel kurgulanmış. Sanırız tarihi bilgi ve eldeki hazır malzeme kullanılarak ondan aşk romanı lezzetinde bir biyografi ancak bu kadar güzel süzülebilirdi. Kitabın en kötü yanı, tam okumanın zevkine vardığınız yerde "Geçdi Galib Dede candan ya Hu!" diyerek bitivermesi. Ve siz, keşke bu roman biraz daha sürseydi diyorsunuz.

Himmetin var olsun Üstad!..

Galib ile Nabi

Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ı yazmasının sebebi anlatılırken, hemen her kaynakta, Nabi'nin Hayrabad adlı eserinden bahsedilir ve Hayrabad bir mecliste okunurken herkesin bu kitabı övmesi üzerine Galib'in "Ben daha iyisini yazarım" manasını tazammun eden sözler söylediği nakledilir. Aynı bilgi Kuğunun Son Şarkısı'nda da tekrarlanıyor:

"O gün Hayrabad okunup şairi hayırla yad edildikten sonra içlerinden biri, Nabi'nin seviyesine ulaşmanın, hatta ona nazire yazmanın mümkün olmadığını söyleyerek övgüde epeyce mübalağaya kaçar." (1)

Bu cümledeki "mübalağa" kelimesi bizce edebiyat tarihimize sinmiş yanlış bir kanaatin sonucudur. Hele "epeyce mübalağa" ifadesi gerçekten de epeyce mübalağalıdır. Çünki Hayrabad hiç de öyle yabana atılır bir eser değildir. Galib'in bu eseri küçümsemesinin nedeni, Nabi'nin başarısızlığında değil bizzat kendisinin deha oluşunda aranmalıdır. Yani o mecliste Hayrabad'a nazire yazmanın mümkün olmadığını söyleyen şiir-şinas her kim ise, bu görüşünde haklıdır. Çünki Hüsn ü Aşk şairi, gerçekte Sebk-i Hindi'den bir reh-i na-refte (gidilmedik yol) açarak Sebk-i Galib'e uruc eden sözün sahibkıranıdır. Nabi'nin eserini geçmiş olması bizce Nabi'nin değerini düşürmez. (1) Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, Ötüken Neşriyat,

İstanbul 1999, s. 28

İnce sözler

Şeyh Galib, "Onlar ki kelama can verirler." der. Zaman'ın kültür sayfası bu dizeyi logo veya epigraf olarak kullansa yeridir, sanırız. Farkında mısınız bilmem; bu sayfada haftanın her gününde narin, nahif, nazik ve müstesna sözlere can veriliyor. Okay, Cansever, Ayvazoğlu, Erdoğan, Özbilgen, Behar, Bekiroğlu, Dursun, Armağan, hepsi sözün seçkin ustaları.

Ve en genç olanımızdan bahsedeceğim şimdi.

Gül Saati çaldığında duyduğumuz bazı ince sözler vardır, bilirsiniz. Hani cumartesi günleri her birimizin hayatından taşan duyarlıklarımızın devşirdiği sesler ve renklerle; ışıklar ve tebessümlerle yüz yüze getirirler bizi sık sık. Kah hüzünlerimizi, kah hicranlarımızı nakşeder eşyaya. Adına deneme denilmiş şiirler arasında geziyor gibi olursunuz da birdenbire tükeniveren satırların arkasını arar gözleriniz bir zaman. Aslında ben, denemeden çok çok öte bir şeyler bulmuşumdur o yazılarda. Nurullah Ataç'ı kıskandıracak bir lezzet aldığım olmuştur onlardan.

Kendini dinlemek, iyi günlerinin yaşama sevincini yakalamak isteyen yürekler için yazılmış reçetelerden bahsediyorum, Ali Çolak'ın geçtiğimiz günlerde Ötüken Neşriyat arasında çıkan İnce Sözler'inden...

İnce Sözler'in bazılarını bu sayfanın cumartesi nüshalarında mutlaka okumuşsunuzdur. Diğer sayfalarında da bu şirin kitabın, gül ıtırları taşıyan bir demet güzellik karşılıyor sizi. Sonra Nesimi dilinden şöyle diyorsunuz:

"İnsanların ve Evlerin Kokusu"nu duyarken.

Bende sığar iki cihan, ben bu cihana sığmazam.

Sonra "Kendinizle Söyleşme"ye başlıyorsunuz ve ardından "İnce Sözler" duyuyorsunuz derinden derine. Bir çeşme çağlıyor gibi serin, berrak ve hoş içimli bir suya kavuşuyorsunuz.

Ali Çolak bizden sonraki kuşağın yüz aklarından biri. Kendine has çizgi ve üslubuyla onun, usta denemeciler safında şimdiden yerini aldığına inanıyoruz.

BERCESTE

O zaman ki bezm-i canda bölüşüldü kale-i kam

Bize hisse-i mahabbet dil-i pare pare düştü

Şeyh Galib (ö. 1799)

Kalu Bela'da, ruhların yaratıldığı vakit, herkese, dünyadan kam alma kumaşı bölüştürülüyordu. O gün bize, aşk hissesi olarak, (makas artığı misali) paramparça olmuş (veya olması kararlaştırılmış) bir gönül düştü. (Çok şükür!.. Şimdi çektiğimiz pejmürde aşk, işte o zamanki hissemizdir ve gönlümüz de o günkü gibi paramparçadır.)

Ayine-İ İskender

İskender Pala

Seci bir sanat idi amma!..

Düz yazı içinde kafiye yapma sanatına 'seci' diyoruz. Cümlelerin ortalarında veya sonlarında kafiyeli sesler bulundurmak anlatıma güzellik, akıcılık ve ihtişam kazandırır. Atalarımız söze önem verdikleri ve kutsallığına inandıkları için onu süsleyerek söylemeyi benimsemişler, laf yerine kelam etmeyi tavsiye buyurmuşlardır.

Osmanlı Türkçesinde bu üslubun ilk temsilcisi Fatih'in vezirlerinden olan alim Sinan Paşa'dır (ö. 1486). Onun dini ve felsefi düşüncelerini anıtlaştırdığı Tazarruname'sinden sonra bu vadide Nergisi (ö. 1634) ve Veysi (ö. 1628) Türk edebiyatının en muhteşem örneklerini vermişlerdir. Çağdaş edebiyat tarihçilerinin, anlaşılırlık yönünden okuyucuyu zorladığı; mananın dolaylı yoldan ifadesini ön plana çıkardığı için Osmanlı edebiyatının bir kusuru gibi sunmaya çalıştıkları secili nesir, sözün kelam mertebesinde süslenmesinden ibarettir. Doğrudur, biz bugün secili metinleri anlamakta zorlanırız. Çünki muhteşem secilere kapı aralayan o ahenkli kelimeleri sözlüklerimizden sürüp çıkarmışızdır. Ancak Osmanlı asırlarında seci ayıplanmaz, bilakis itibar edilir ve söze güzellik verme bakımından revaca ererdi. İtiraf ederiz ki şöyle güzel tertiplenmiş bir seci metnini okurken mana ve mefhumu günümüz nesrindekinden daha iyi kavrıyoruz. Secili nesri tenkit edenlerin, günümüzün ipe sapa gelmez cümleler, anlam düşüklükleri ve imla hatalarıyla dolu nesirlerini neden tercih ettiklerini de anlamakta bu yüzden zorlanıyoruz.

* * *

Seci'in asırlar ilerledikçe seçkin muhitten halk seviyesine indiğini göstermek bakımından eski aşk mektupları çok manidar metinlerdir. Hele arzuhalcilere yazdırılamayacak kadar mahrem olanlarında seci'in ne derece sıcak bir anlam ve kalbi yakınlığı ifade ettiğini görmemek imkansızdır. İşte Sultan Abdülmecid devrine ait bir mektuptan bazı satırlar: "Şifau'l-kulub, likau'l-mahbub, gözüm yaşı ile yazıldı bu mektub.

Meleksima canım, lebi mercanım; ey ruy-ı mahım, gül yüzlü şahım; zülf-i kemendim, serv-i bülendim; peri ruhsarım, şeker güftarım; def'-i melalim; fikr ü hayalim; gül-i handanım, derde dermanım, taze fidanım, kaşı kemanım; kara gözlüm, şirin sözlüm, güler yüzlüm.

Nuş edip aşkın hun ile ciğer dolsun, aşüfte gönül derd ile beter olsun...

Ah efendim, nazeninim! İzzetde yekta, saadette bi-hemta; mahabbette la-nazir, güzellikte bi-kusur; canımdan azizim, şekerden lezizim efendim, canımın canı, sultanım.

Hayli zamandır, görüşüp konuşmadık, hasret-i iştiyakınız hadden efzundur; kerem edip hane-i bi-minnete teşrif buyurasız efendim, sultanım.

Hamil-i name bizim Raşid yediyle hak-i paye bir elmas yüzük, fındık altuniyle yapılmış dest-aviz-i aşıkanemiz irsal olunmuştur. Makbulünüz olmak niyazımdır.

Baki afitab-ı hüsn ü cemal günbegün ziyad olsun canım efendim, iki gözüm.

Bende-i muhlisiniz Ahmed"

Seyyah bir aşkın serencamı

Secili metinlerin eski dil zevkini göstermek bakımından halkın yazı diline de yansıdığını aşağıdaki şu satırlar gösterir sanırız:

Bir bunca müddet, bir bunca eyyam, bir bunca seyran; gezdim cihanı, çektim felaket; bunca serencam geçti başımdan. Nagah edeydim, kah kah çıplak, kah yalın ayak, kak başı kabak; gezdim gördüm, bunca vilayet. Vardım bir şehre, çarşısı pazar; bilmeyen gezer, bilenler sezer.

Dediler, "Derviş!", "Ne semtten geliş?", "Var mıdır bir iş?"

Dedim "Seyyahım!", "Sadık-ı rahım, kendime şahım başımda külahım." Bildirdim halim.

Dediler "Kanden gelirsin?"

Dedim "Ben şahım başıma."

Dediler "Gel eğlen! Şu vilayette alalım sana bir ebru hilal, lebleri zülal, bir ruhleri al; başı önünde, devlet yanında, ben gerdanında; benleri yıldız, dilber bir kız; kaşları yaydır, çehresi aydır; benleri çoktur, akranı yoktur; bir yüzü mah, bir zülf-i siyah, bedir-mah yüzlü, bir ahu gözlü, bir şirin sözlü; bakıp durmalı, cana sarmalı, hemen almalı; zülfü burmalı, saçı sırmalı, bir teni ablak, pamuktan yumşak; bir tatlı dilli, bir ince belli, yanağı güllü, neydüği belli; bu resme meşhur, gözleri mahmur, kaşları samur, elma yanaklı, kiraz dudaklı, gümüş tırnaklı; naziktir eli, çifte gamzeli, bu resme metin.

Ben de işittim, yandım tutuştum, ateşe düştüm; hem gerçek sandım, söze inandım. Hemen gittiler, nikah ettiler, beni yettiler, alelacele gerdeğe girdim; illa ki gördüm, bir kazma dişli, bir kazan başlı, üç otuz yaşlı, saçı dökülmüş, yüzü buruşmuş, eti karışmış...

Kapıyı açtım, hemandem kaçtım; kuş gibi uçtum. Durmadım orda, asla Kırım'da; giderim şarka, eskidi hırka; başta bir külah, kurtardı Allah!..

Kosova yüreğimizde bir yara!

KOŞMA

Yüce Balkanlar'ı duman bağlamış

Gene mi gurbetten kara haber var?

Seher vakti burda kimler ağlamış?

Çemenzar üstünde taze çiğler var!..

Ufukta iz gördüm kızıl bayraktan

Dumanlar ağıyor nemli topraktan

Tekbir sadaları gelir uzaktan

Hudud boylarında sanki mahşer var

İnliyor bir şehid ruhu derinde

Yara var toprağın birçok yerinde

Ümitsiz açılan çiçeklerinde

Ne reng ü bu kalmış, ne tab u fer var

Neş'eler bu bezmi terk edip gitmiş

Sel almış bu bağı tarumar etmiş

Kan bataklığında beslenip gitmiş

Soluk, penbe, dilber bir Nilüfer var

Rıza Tevfik

700 YILIN ARDINDAN

Osmanlı şiir akşamları

Her perşembe 18-20.00 saatleri arasında Türk klasik edebiyatından örnek şiirleri şerh ettiğimiz toplantılarımıza bütün okuyucularımız ve Divan Edebiyatı meraklıları davetlidirler.

Adres: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, Cumhuriyet Caddesi Nr, 209; Kat, 6; Harbiye-İstanbul

Yalanın mubah olduğu an

Hükümdarlar zaman zaman memleketin dahili vaziyetini öğrenmek için tebdil-i kıyafetle halk içine karışırlardı. Sultan IV. Murad ile III. Mustafa'nın tebdil gezmeye düşkün olduklarını tarihler yazarlar.

Sultan Mustafa bir bahar günü derviş kıyafetiyle çarşı pazarı dolaşmış ve yorgunluk gidermek üzere kırlara doğru yürümeye başlamış. Samatya taraflarında bir tepecik üzerinde oturmuş dinlenirken musahibi Nakşi'nin taşıdığı dürbünü isteyip bir müddet çevreyi temaşa etmiş. Meğer uzaklarda bir kadınla bir erkeğin sarılıp öpüştüklerini görmesin mi!?.. Nakşi'ye seslenmiş:

-Derhal git! Şu karşıdakiler kimlerdir, öğren gel!..

Nakşi emri yerine getirip nefes nefese dönmüş ve

-Efendimiz, demiş, bunlar hayli zamandır birbirlerini görmeyen iki kardeş imişler. Oracıkta rastlayınca dayanamayıp sarmaş dolaş olmuşlar. Zat-ı şahaneye de arz-ı ihlas eylediler.

Padişah gülmüş:

-Nakşi! Yalan söyledin amma zararı yok; bir yalanla iki kelleyi birden kurtardın.

Etek öpmek

Evliya Çelebi'nin anlattığına göre (c. III, s. 31) Miloş isimli Sırp, Kosova sahrasında Murad Hüdavendigar'ın elini öpme bahanesiyle yakınına gelip hançeriyle onu şehit ettikten sonra Osmanlı hükümdarlarının hiçbir yabancıya el öptürmemeleri bir protokol kaidesi olmuş ve gerek elçiler, gerekse diğer yabancı devlet büyükleri padişahın ancak eteğini öpmekle yetinmişlerdir. Sembolik olarak padişahın kaftanının ucunu dudaklarına değdiren bir kişi onun elini öpmüş kabul edilir ve böylece emniyet tedbiri de alınmış olurdu.

Etek öpmek adetinin mazisi Osmanlı'dan çok eski zamanlara dayanır ve köleler ile cariyeler, efendilerinin yahut diğer asilzadelerin bedenlerine dokunamaz, ancak eteklerini (elbisenin belden aşağı kısmı) öperek tazim gösterirlermiş. Osmanlı'nın bu uygulamayı, Sırplara karşı bir protokol kaidesi olarak başlatması bize oldukça manidar göründü.

Şimdiki "etek öpmek" deyimi bu geleneğin hatırasını taşır ve mecazen tabasbus, yaltaklanma anlamında kullanılır.

Deyimlerimiz:

Eli kulağında

Gerçekleşmesi pek yakın olan işler hakkında "(Henüz olmadı ama) eli kulağında!" deriz. Bu deyimin kaynağı Asr-ı Saadet'e, Bilal-i Habeşi'ye kadar uzanır. İslamiyet yayılmaya başlayıp da Müslümanların sayısı artınca, onları namaz için bir araya toplamak üzere ezan okunması kararlaştırılmış ve sesi güzel

olduğu için de Habeşiştanlı eski köle Hz. Bilal bu vazifeye seçilmişti. Ne var ki Medine'deki müşrikler ve diğer dinlere mensup olanlardan bazı tahammülsüz insanlar ezan okunurken sesi duyulmasın diye gürültü yapmaya, çocukları toplayıp Bilal-i Habeşi ile alay ettirmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Hz. Bilal, ellerini kulaklarına tıkayarak ezan okumaya başladı. Bilahare müezzinler ellerini kulaklarına tıkamayı bir tür Bilal-i Habeşi sünneti gibi gördüler ve ezanı öyle okudular.

Eskiden birisi yanındakine,

- Ezan okundu mu? dediğinde, eğer vakit çok yakın ise,

- Okunmadı ama (müezzinin) eli kulağında; dermiş.

Berceste:

İftirakınla efendim bende takat kalmadı

Yah-pare oldu bu dil aşkda mahabbet kalmadı

Şol kadar ağlatdı ben biçareyi hükm-i kaza

Giryeden hiç hazret-i Ya'kub'a nevbet kalmadı

Sultan Ahmed (I)

Efendim! Ayrılığın yüzünden bende zerre kadar güç ve takat kalmadı. Gönül, onca aşk ateşiyle bir buz parçası kesildi de (eyvah) aşktaki sevgi eriyip gitti. Alın yazım, zavallı beni öylesine ağlattı ki; akıttığım göz yaşlarından dolayı Yusuf'u için ağlayan Hz. Yakub, gözlerinden elemini ve hasretini akıtmaya bir türlü fırsat bulamadı.

Ayine-İ İskender

İskender Pala

Kadimzaman aşkları

Klasik zamanların aşk u alaka bahsinde bugünden farklı olarak iki husus dikkat çekicidir: İlki, gizlilik; ikincisi de edep.

"Yalnızca bir türlü aşk vardır; ama taklitleri binlercedir." diyen bilgenin sözüne bakılırsa İlahi, tasavvufi, platonik veya beşeri olsun bütün aşkların temeli aynı nurdan beslenir. Aşıkın gözünden başka herkese gizli olan o nurun, aşka adanmış bütün gönüllerde bir saygı ve ihtiram hissi doğuracağı tabiidir.

Aşkın muhtelif boyutlarında ortak olan bu gizlilik ve edep hissi, ister istemez atalarımıza ait beşeri aşka da yansımış ve aşıka özgü bir tavır geliştirilmesine yol açmıştır. Aşkın kayda geçirilmemiş yasası demek olan bu tavır, daha ziyade aşıkı ilgilendirir. Aşık, sevdiği insanın adına halel getirmemek için sevda bahrinin merkezine kendisini koyar ve aşkın bütün acılarına talip olur. Ona göre aşk, her şeyden evvel bir sır -ki bu uğurda ser verilir- olup neticesi de elemdir. Elem çekmeyince -ki o da aşkın yegane gıdasıdır- aşk, yalnızca bir ilgi olarak kalır. Elemin ibtidası, içe yönelmek, başkalarından ayrı bir hayal

dünyası kurup orada sevgiliyle birlikte olmaktır. Buna ister melal diyelim, ister melankoli, her hal ü karda aşkın yolu bir özgelikten, ayrıcalıktan ve dolayısıyla gizlilikten geçer. Aşık, sevgilinin haberi olsun yahut olmasın, kendi kozası içinde medd ü cezirler yaşadıkça, aşkı ve dolayısıyla özlemi artacak ve sevgili uğruna can-fedaya kadar gidecektir.

Şimdilerin telefonlu, randevulu ve uluorta aşklarına nazaran kadim zaman aşıklarının yegane vuslat zevkleri, sevdiklerini teşehhüd miktarı görmekten ibarettir. Bazan bir çarşı-pazarda, bazan bir sokakta, bazan bir tanıdığın evinde vs. sevdiği insanı bir kerre görebilmek ve eğer mümkün ise -bir hareket, bir bakış, bir mektup, bir çiçek, bir mendil vs. ile- halini ona anlatabilmek, onun için yaşanabilecek en büyük aşk macerasıdır. Artık saba yeli sevgilinin kokusunu getirmeye, mehtap onun nurunu taşımaya, nağmeler onun sesini taklid etmeye, çiçekler ondan renk çalmaya başlayacak ve aşık, çevresindeki her şeyde onu görmeye, hissetmeye, duymaya başlayacaktır. Gözünün önündeki her şey sevgilinin bir hayalinden, daha doğrusu sevgili bir hayalden ibarettir artık. Zaten istese de hakikatini görmesi, konuşması mümkün değildir. Çünki içinde yaşadıkları İslam toplumunun genel ahlak ölçüleri buna müsaade etmez. Aşık, sevgilisini ancak, "Küçüksu'da gördüm seni / Gözlerinden bildim seni" diyebilecek kadar tanır.

Bir aşık için, değil bir arkadaşına sevgilisinden bahsetmek, sevgili adının başka bir dudaktan duyulması bile tahammül edilmez acıları getirir. Bu da yine aynı toplumsal yapının ahlak ölçüleriyle izah edilebilir. Bu bakımdan eski aşıkların sevgililerine nezaketin son perdesinden "Sana ey canımın canı efendim / Kırıldım küstüm incindim gücendim" diye sitem etmelerini bile cür'etkarlık kabul eden o anlayış ile şimdilerin adına aşk evliliği denilip de bir yıl sonra küfürler, kavgalar, sille-tokat trajedilerle sona eren birlikteliklerini aynı aşkın görüntüleri kabul etmek çok zordur.

Eski aşkları asil yapan, sanırız biraz da aşk u alakanın gizliliği ve daima edep sınırlarında kalmasıymış. Hani senedisahih olmasa da bir hadis-i şerifte buyurulmuştur ya: "Aşık olup da aşkını gizlemekle beraber iffetini muhafaza ederek ölen, şehittir." Bu bakımdan Şark'ın klasik aşıkları, şimdilerin "Nereni nereni.." ile başlayan şarkılarla ilan-ı aşk eden gençlerine göre birer aşk şehididirler.

700 YILIN ARDINDAN

Türk böyle şehit olur

Türk tarihinin en ünlü amirali Hızır Hayreddin Reis (Batılıların taktığı lakap ile Barbaros), Akdeniz hakimiyetini ele geçirir ve Afrika sahillerini boydan boya Türk idaresine hediye ederken en yakın yardımcıları bizzat kendi kardeşleri İlyas, İshak ve Oruç idiler. Bilhassa Oruç ile omuz omuza, sırt sırta verip Akdeniz memleketlerini dize getirmişlerdi. Hızır'ın Akdeniz'de yaşadığı en sevinçli gün Preveze zaferini kazandığı gün (27 Eylül 1538) ise, en üzüntülü günü de hiç şüphesiz ondan tam yirmi yıl evvel Oruç'un, İspanyollar arasında şehit olduğu gündür.

Akdeniz'deki Türk varlığının ilk yıllarında Cezayir toprakları Türkler ile İspanyolların hakimiyetlerini kanıtlama arenası olarak görülüyordu. Oruç Reis, Becaye, Tlemsen ve Cezayir gibi şehirleri almış ve kendisini Cezayir ülkesinin hakimi ilan etmişti. Bilahare Oran'ı ve Beni Raşid kalesini de alınca İspanyollar Cezayir'in tamamen elden gitmesini engellemek için büyük bir ordu hazırlayıp Cezayir'e gönderdiler. Aylarca süren savaş ve kuşatmaya Türklerle birlikte yerli halk da karşı koymaktaydı. Öyle bir nokta geldi ki yerli halk saf değiştirip Oruç'tan desteğini çekti ve bu topraklarda bir kolunu bırakmış olan Oruç Reis'i bir avuç Türk cengaveriyle yapayalnız bıraktı.

Oruç ve yiğitleri günlerce Tlemsen kalesini savundular. Bir türlü yardım gelmiyordu. Nihayet bir gece muhasara hattını yararak kaleden çıktılar. Üç konaklık mesafedeki Melih ırmağını geçebilirlerse kurtulacaklardı. İspanyol süvari ordusu peşlerindeydi. Kovalamaca gün boyu sürdü. Hava kararmak üzere iken düşman nehre yakın bir yerde Oruç ve adamlarına yetiştiyse de kısa bir çarpışmadan sonra kılıçlar kınına girdi, tüfekler sustu. Avrupa'yı titreten kahraman denizci derhal askerlerini alıp nehri geçmeyi düşündü. Dolunayın yakamozlar kırdığı sulara atların ayakları bir karınca sessizliğiyle değiyordu ki İspanyol süvarilerine ikinci bir yardım dalgası geldi ve zemini titreten nal sesleri Melih ırmağından da duyulmaya başladı. Şimdi asker sayısı bire on olmuştu. Bu sırada leventlerin ancak yarısı karşıya geçebilmişlerdi. Geride kalanlar büyük bir İspanyol hücumuna maruz kaldılar. Oruç Reis, henüz nehri geçmemiş olan leventlerini yüzüstü bırakıp gidemezdi ve yavaş yavaş eriyen askerlerine yardım için atını mahmuzladı. Onu gören herkes bin bir meşakketle geçtikleri nehri, öleceklerini bile bile yeniden gerisin geri kat etmek için dizginlere asıldılar. O sırada Oruç'un sesi, ırmağa yansıyan kılıç sesleri arasında dalga dalga yayılıyordu:

- İşte Türk böyle şehit olur!..

BERCESTE

Evc-i havada sıyt-ı çakaçak-ı tiğdan

Avaz-ı ra'd u saika reh-gümkünan olur

Nef'i (ö. 1635)

(Öyle bir savaş ki) şimşek ve yıldırım sesleri ve yalımları, bu hengamede çak çak öten kılıç şakırtılarından korkup göklerin doruklarında yollarını şaşırır, nereye kaçacaklarını bilemez olurlar.

Ayine-i İskender

İskender Pala

Portakalcının cevabı

XIV. yüzyıl Çin bilgelerinden Liu Ci'nin bir denemesini okurum ben zaman zaman. Şöyle:

"Hangchou'da bir meyveci vardı; bu adam portakalları muhafaza etmesini o kadar iyi bilirdi ki portakallar sıcakta da soğukta da bozulmazlardı. Yemişler meydana çıkarıldığı zaman pırıl pırıl; elle dokunulunca yada(1) gibi tatlı idiler; renkleri de altın rengi idi. Fakat kesildikleri vakit görülürdü ki içleri eski pamuk gibi kuru idi. Buna şaştım ve kendisine sordum:

-Sen malını, kaplara konsun da atalara kurban olarak sunulsun diye mi; yoksa misafirlere ikram edilsin diye mi satıyorsun? Yoksa budala ve gafilleri aldatmak için mi bunları dıştan bu kadar güzel kılıyorsun? Sen gerçekten müthiş bir sahtekara benziyorsun.

Yemişçi gülümseyerek şöyle cevap verdi:

-Yıllardan beri bu işi yaparım; bununla yaşar, vücudumu muhafaza ederim. Ben satarım, başkaları alır. Şimdiye kadar kimse bana bunlar hakkında bir şey söylememiştir; yalnız sizin hoşunuza gitmediler. Hem sonra, bugün sahtekarlık eden yalnız ben değilim, çok kişi var. Şunun üzerine hiç düşünmediniz mi: Kaplan derisinden yastıkları üzerine, sanki şehri müdafaa ediyorlarmış gibi manalı tavırlar, edalarla oturan subay diplomalı kimseler... Bunlar acaba savaş taktiğinin kurallarını kullanacak iktidarda kimseler midir? Tapınağın hamisi imiş gibi ihtişamla oturan o memur külahlı, geniş kuşaklı insanlar, iyi bir hükümet işi başaracak kudrette midirler? Şakiler ayaklanırlar; fakat bu kimseler memleketi onlara karşı savunmazlar. Halk sıkıntı içindedir; fakat bunlar yardımına koşmasını bilmezler. Maiyyetleri yolsuzluklarda bulunurlar; fakat bunlar mani olmazlar. Kanunlar kötüdür; fakat bunlar onları düzeltmekten acizdirler. Devlet hazinesinin nasıl israf edildiğine utanmadan, sıkılmadan bakakalırlar. Bunları o büyük resmi dairelerinde oturur görenler; güzel atları üstünde dolaşır, en güzel şaraplarla mest olur, en nefis yemeklerle karınlarını doldurur görenler korku ve titreme duyarlar. Bunlar da hep dıştan altın ile yada, içten çürük pamukturlar; öyle değil mi? Ama siz bunlara bakmıyor, yalnız benim portakallarımla meşgul oluyorsunuz.

Sustum, karşılık verecek durumda değildim. Çekildim ve adamın sözleri üzerine düşünceye daldım. Bu adam bu dünyanın kötülüğünden duyduğu hiddeti portakal misaliyle ifade eden bir hiciv üstadı değil de nedir? (Çin Denemeleri, trc. N. Hızır, MEB Yay. İstanbul 1992, s. 102-103)"

Dünyada asırlar değişiyor; ama değişmeyen bir şablon her zaman mevcut. Öyle değil mi?

(1) Yada, tılsımlı olduğuna inanılan bir tür parlak ve kıymetli taş olup dile dokundurulduğunda ağzı tatlandırırmış. Eski Türkler bu taşın kutsallığına inandıkları için yağmur duasına çıkacaklarında beraberlerinde götürürlermiş.

Hüma kuşu yükseklerde seslenir

Hüma kuşunu biz talih kuşu olarak biliriz. Gölgesi kimin başına düşerse, o kişi devlete erer, bahtı açılırmış. Yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksağanı andırır bir kuş olduğuna dair rivayetler vardır. Kemikle beslenir ve başkasına zarar vermeyen hiçbir canlıyı incitmezmiş.

Eski Türklerde hümanın adı "umay"dır. Oğuz hakanının hanımının ongunu (tılsımlı rotemi, uğurlu kuşu) olarak bilinir. Kadının ve ananın değerine istinaden saltanata ait bazı eşya hakkında sıfat olarak kullanılan hümayun kelimesi de buna dayanır (tuğra-yı hümayun, mühr-i hümayun vs.). Buradaki hümayun, Avrupalıların imperial veya royal, Romalıların ogüst kelimelerinin karşılığıdır. Onlarda daha ziyade kartal ile tasvir edilmiştir. Bizdeki hüma inanışı, padişahın başı üzerinde kanatlarının devamlı gölge yapması, dolayısıyla da halkı koruyup kollayarak onların mutluluğunu sağlaması biçiminde yorumlanmıştır. Diğer bir ifade ile eğer Osmanlı devletinin bir ongunu bulunsaydı, bu mutlaka hüma olurdu. Tıpkı Selçuklu kartalı gibi.

Evliya Çelebi cin taifesinden yaratılmış olan mahlukatı sayarken Hüma'nın da adını zikredip şu bilgiyi verir:

"Ve hüma kuşu makulesi, hala Çin vilayeti, Semenkan vilayeti ve Kafdağı'nın ötelerinde çokdur. Asla yere konmaz, hevada, bulutlar içre aşiyanları (yuvaları) vardır. Beyzasın (yumurtasını) havadan zemine bırağıp beş yüz yıllık yoldan beyzası zemine inince yavrusu zemine inmeden asumana uruc eder (yükselir). Asla vücudunu hayatta iken kimse görmemiştir. Amma laşesin bu hakir Evliya-yı pür-taksir Acem diyarında Genci Kulu hazinesinde görmüşüm. Güya ebabil kıt'asında, münakkaş (renkli),

seri hareketli bir kuştur. Kanatları kırlangıç cenahları gibi sivridir. Amma kanatları ucunda birer karış kadar bükülmüş teller ucunda birer çengel-misal tırnakları vardır ve ayaklarında dahi çengelli tırnakları var ve minkarı (gagası) yırtıcı kuşburnu gibi değil, bir küçük kuşdur. Evc-i asumanda (yükseklerde) gıdası elma kabuğu dumanıdır ve suyu çiğ ve kırağıdır, derler. (Seyahatname, c. IV, v. 396 a, kısmen yalınlaştırılarak)"

Ayine-i İskender

İskender Pala

Pazubend

Şair Fıtnat Hanım'ın bir beyti vardır; istiğna sahibi güzellerin kaş çatmalarından kinaye olarak şöyle der:

Çille-i sahtın çeker her dem keman ebruların

Aferin erbab-ı aşkın kuvvet-i bazusuna

Aşk erbabının pazı kuvvetine aşk olsun; yay kaşların zorlu kirişini hiç zorlanmadan çekiyor.

Beyitteki bazu kelimesi "kol, bilek" gibi anlamlar yanında kolun dirsek ile omuz arasında kalan kısmına denir. Mecazen güç, kuvvet yerine kullanılır. Eski metinlerde geçen "Var kuvveti bazuya çıkarmak" diye bir deyimimiz vardır; "bir işi tez vakitte başarmak için olanca gayretini sarf etme"ye denir. Bu kelimeyle ilgili olarak, şimdilerde kimsenin artık kullanmadığı ve hatta adını bile unuttuğu bir de eski pazubendimiz (pazıbent, pazvant) vardır.

Pazubend, muska yahut kimlik mahfazası şeklinde düşünülüp kolda taşınan, iki ila dört parmak eninde bir tür aksesuvardır. Meşinden, bezden, ipekliden, atlastan yapılabildiği gibi gümüş veya altından imal edilmiş olanları da bulunur. Hatta mücevher ve kıymetli taşlarla süslenmiş olan pazubendler de kullanılmıştır. Pazubendler, dirsek ve kol arasına bağlanır ve giysinin içinde görünmeyecek şekilde taşınırmış. İçlerinde vefk, hıfz ayetleri ve tılsımlardan müteşekkil muskalar bulundurulan pazubendlerin yükte hafif pahada ağır servetleri taşımak için de kullanıldığı bilinmektedir. Hali vakti iyi olanların pazubentleri içinde elmas, yakut vs. kıymetli mücevher taşıdıkları ve yolda yolakta ihtiyaç duyulursa bunları çıkarıp nakde dönüştürdükleri meşhurdur. Osmanlı'nın son asırlarındaki kervan yolculuklarında, bu usul oldukça yaygınlaşmıştır. Bilhassa derviş kılığında seyahat eden kişilerin pazubentleri mutlaka birer servet ihtiva edermiş.

BİR PAZUBEND HİKAYESİ

Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde (c. IV, s. 2325) şöyle anlatır:

Bazubendler zamanımızda kullanılmıyor. On bin kişide bir kişinin kolunda yokdur diyebiliriz. Son kullananlardan birisi Bitlisli Çamiç Ağa olmuştur, bazubendinin macerasını şöyle nakletmiştir:

"Memleketten 1908'de çıktım. Yarım asır geçti, bir daha dönüp gitmedim. Masumiyetimi ıspat edemeyeceğim çirkin bir tecavüz iftirasına uğradım. Çiftlikte idim; tevkifime iki jandarma geldi. İkişer altın bahşişle geri çevirdim ve hemen o gece heybenin bir gözüne azık, öbür gözüne çamaşır doldurup çok iyi bildiğim dağ yollarından, ver elini İstanbul, deyip yaya olarak kaçtım. Heybeme elli altın atmış, pazubendime de İstanbul'da satıp sermaye yapmak üzere ana yadigarı iki güzel zümrüdümü saklamıştım. Bir Nakşi dergahında kıyafetimi tebdil ile derviş oldum. Otuz beş yaşlarında idim. Sakalım da vardı. Kasabalara uğramadım; konaklarım tekkeler, hanlar, köyler oldu. Düzce köylerine kadar sağ ve salim geldim. Orada bir handa yoldaş olayım diye peşime bir Çerkes delikanlısı takıldı. On yedi, on sekiz yaşlarında, bıyıkları yeni terlemiş, pençeli, şehbaz ve pürsilah çok güzel bir çocuktu. Fakat bakışlarından şüphelendim, haydut bakışlı idi. İkide bir "Eşkıya çıksa ne yaparsın?" diye sorar; ben de "Heybemi alır, beni soyar, canıma kıymazsa helal eder giderim." derdim. Harami yatağı bir derbende girdik. Oğlan yatağanı çekti, "Derviş, soyun bakalım!.." dedi. Heybemi aldı, beni yalın ayak bir don bir gömlekle bıraktı. Kolumdaki pazubendi sordu. "Muskamdır, istersen vereyim!?" dedim. "İstemem, beni de seni koruduğu gibi korur." dedi. Uğursuz boğazdan canımla çıkınca o kılıkla bir Bektaşi tekkesine sığındım. Üstüme çul çaput, bir şeyler verdiler. Oğlanı tarif ettim, tanıdılar. "Meşhur şaki Laz Dimitri'nin yetiştirmesi Çerkes Ali olacak; canını bağışladığına şükret." dediler. Şükrettim.

KİTAP... KİTAP...

Kitabevi yayınlarının son iki kitabı, klasik zamanları ve o zamanlara ait metinleri anlamaya yönelik anahtar niteliğindeki önemli bilimsel çalışmadan oluşuyor. Bunlardan ilki, Prof. Dr. Muhammed Cabiri'nin beyan babında lafız ve mana, asıl ve fer', cevher ve araz; irfan babında zahir ve batın, nübüvvet ve velayet, analoji ve mitoloji; burhan babında da ma'kulat ve lafızlar, vacip ve mümkün, nefs ve mead konularını işleyen Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı (722 s.); diğeri de Dr. Ömür Ceylan'ın Yunus Emre, Eşrefoğlu Rumi, Niyazi-i Mısri, Hacı Bayram Veli, Aziz Mahmud Hüdayi gibi mutasavvıf şairlerin şiirlerine yapılmış şerhleri konu alan Tasavvufi Şiir Şerhleri (462 s.) adlı eseridir. Divan şiirinin söylenip yazıldığı zamanlara ait olmak bakımından bu şerhler son derece önemlidir ve bugün Türk klasik edebiyatıyla ilgilenen hemen herkesin bu kitaptan öğreneceği çok şey vardır. Şerh sisteminin eski metod ve içeriği ile günümüzde bu tür şiirlere nasıl yaklaşılması gerektiğine dair mukayeseler ve öğrenilecek bir yığın eski kültür malzemesi. Tasavvufi Şiir Şerhleri edebiyat dünyamızın kaynak eserleri arasındaki yerini kısa zamanda alacaktır, eminiz. (Kitabevi, 0 212, 512 43 28)

DEYİMLERİMİZ

Ali kıran baş kesen

Külhanbeyi ağzında "Ali kıran baş kesen" diye bir deyim vardır. Bıçkın ve acımasız serseriler hakkında kullanılır. Bu deyim aslında "Dal kıran baş keser" ata sözünden galattır.

Atalarımızın insanları ağaç ve bitki sevgisine teşvik için dal kıranın baş kesmiş kadar suçlu olduğunu belirtmeleri eskiden beri Türk-İslam töresinde ağaç ve bitki hukukunun derinliğini gösterir. Fatih'e atfedilen "Ormanlarımdan bir dal kesenin başını keserim." sözü de bu anlayışın tezahürüdür. Ne ki, bizler "Dal kıran baş keser." sözünü "Ali kıran baş kesen" yapıp Anadolu'yu ağaçsız, bitkisiz bırakmışız. Doğu ve Güneydoğu'da bir tek yaprak olmaksızın uzayıp giden bozkırlar bir milli ayıp değil de nedir? Devleti bir kalem geçelim, peki bölge insanının ağaç sevgisi bu kadar mı azalmıştır?!.. Eğer öyle ise elbette "Dalı kıran başı keser." sözü "Ali kıran baş kesen"e dönüşmekte gecikmeyecektir. Çare, belki

de bu sözü "Dalı kıranın başı kesilir" şekline dönüştürmekten geçiyor. Ağaç dikmek geleneğini yitireli çok olmuş; bari ağaç katlinin önüne geçilebilse.

Bizden hatırlatması: Ağaç dikme mevsimindeyiz.

BERCESTE

Cenneti almak olmaz akçe ile

Girmek olmaz behişte rüşvet ile

Fuzuli

(Behişt: Cennet)

İskender PALA
Ayine-i İskender
Meyvelerden elma; içkilerden kımız

Yiyecek ve içeceklerimiz her geçen gün değişiyor ve bize yabancılaşıyor. Hamburger ve fast–food (buna Hüsrev Hatemi Hoca "fesâd–ı fûûd" diyor) ile sağlıksız beslenme en küçük şehirlerimizi bile istila etti.

Merak ettik, acaba atalarımız eskiden ne yer ne içerlerdi? Osmanlılar devrine ait yemekler üzerine araştırmalar yapıldığı için bunları bulmak o kadar da zor değil. Ancak Orta Asya'daki hayatımızın yeme içme bahsi hâlâ meçhuller arasında.

Atalarımızın Orta Asya'daki hayatları büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanırdı. Muazzam hayvan sürülerini uçsuz bucaksız bozkırlarda ve vadilerde besleyerek hayatın akıp gittiği o zamanlarda bilhassa hayvansal gıdalar ön planda tutulmuştur. Süt, yağ, kaymak, lor, keşmik, ağız ve yoğurt... Bugün faydası herkesçe bilinen yoğurdu ilk defa yapan ve zamanla dünyaya tanıtan Türklerdir. Nitekim pek çok dilde yoğurdun adı yine yoğurttur.

981 tarihinde Türklerin yanına elçi olarak giden Çinli Vang-Yen-Tö orada gördüğü yemekler hakkında "Dikkate şayandır ki en fakir adamlar bile et yerler. İleri gelenler at eti yerler. Orta halli adamlar ise koyun, ördek, kaz eti yemektedirler." der. Atalarımızdan bahseden kaynakların elma ve armut gibi meyveleri çok yetiştirdiklerini ve bilhassa kavuna değer verdiklerini egzotik bir anlatımla söylemelerine bakarak bu meyvelerin orta Asya kökenli oldukları iddia edilebilir.

Peki Orta Asya'da atalarımız ne içerlerdi?

Hemen söylemeliyiz ki Türkler şarap içmeyi Hun İmparatorluğu zamanında öğrendiler. Onlar şaraba süci veya bor demişlerdir. Macarcadaki bor kelimesi hâlâ içki anlamını korumaktadır ki Macar diline Türkçeden intikal etmiştir. Bozanın da XI. asırda Türkler tarafından içildiğine dair belgeler vardır. Darıdan yapılan bozanın Türkler arasındaki adı buhsumdur. Buna benzeyen bir içki de begni adıyla anılmakta olup buğday ve arpa cinsi hububattan yapılmıştır.

Türklerin en eski içecekleri hiç şüphesiz kımızdır. Kımızın ne zamandan itibaren istimal edildiğini kestirmek zordur. Çünki Türklere ait bütün eski kaynaklarda kımızdan bahsedilir. Hipokrat, İskitlerden bahsederken bu kavme "Kısrak sağanlar ve süt içenler" demektedir. Strabon da eski bir Yunan şairinin dizelerini naklederken Aethioplar ve Ligys'lerin yanında oturan "at sağan İskit"lerden bahsetmektedir. Çin tarihleri de ayrıca bu konuda zengin bilgilerle doludur.

Türkler, yılkı dedikleri at sürülerini bozkır ve çayırlarda serbest olarak otlatırlar, onları başıboş bırakıp yetiştirirlerdi. İçlerinden binek olarak kullanılacakları yakalayıp alıştırmak hayli zor işti ve ustalık isterdi. Hele sütü sağılacak kısrağı tutup eğitmek başlı başına bir ihtisas isterdi. Genç kısrak, yavrusunu aşırı derecede kıskandığından önce yavru tutulup onun vasıtasıyla annesi yakalanırdı. Kısraklar binek hayvanı olarak kullanılmadıkları için yarı vahşi dolaşır, uçsuz bucaksız yaylalarda sürüler halinde bulunurdu. Gem, yular, semer, mahmuz vb. koşumlar kısrak için oldukça yabancı şeylerdir. Bu yüzden bir kısrağı yakalamak, öncelikle onun asabi hareketlerini teskin ile mümkündür.

Usulüne uygun ehlileştirilmek istenen bir kısrak yaklaşık 8–10 günde insana alışır. Bundan sonra 3 veya 4 hafta boyunca ayağına köstek vurulur ve sağım mevsiminde iyice insana ünsiyet kespetmiş olur. Ancak ondan sonradır ki kısrağı sağacak kadın yanına yaklaşabilir.

Sağılan süt tulumlara konur ve içine maya katıştırılır. Evin kadını belli vakitlerde bu tulumu sallayarak sütün çalkalanmasını sağlar ve ekşime noktası kemale erdiğinde içilmek üzere başka kaplara aktarırdı. Kımız, ekşimtrak, hafif köpüklü bir içecektir. Mayalanmadan dolayı içinde alkol bulunur. Besin değerinin yüksek olduğu bilinmektedir. Kırgızlar ve Tatarlar kımızı bugün dahi mebzul miktarda tüketirler. Ancak bir Kırgız'ın içtiği miktara dayanabilecek mideye ender rastlanır. Kımız sarhoşluk verdiği için dinen içilmesi caiz görülmez. Ancak verem tedavisi için Orta Asya'da kımız kürlerinin uygulandığı bilinmektedir.

DEYİMLERİMİZ:

Balık kavağa çıkınca

Son Posta gazetesinin 25 Mayıs 1940 tarihli nüshasında "Hindistan'da balıklar kavağa çıkmaya başladı" şeklinde bir haber ve altında şu bilgi mevcuttur:

"Hindistan'da ve Hindiçini'de Anabas adında çok garip bir balık vardır. Bu balık sudan dışarı çıkıp yüz metreye yakın yürüyebilmektedir. Bu yolu otuz dakikada almaktadır. Bu balıkların güçlü kuvvetli olanları ağaçlara da tırmanmaktadır."

Bu haber besbelli ki şimdiki asparagasçıların babaları tarafından yazılmıştır. Haberin tek okunabilirlik gerekçesi de dilimizdeki "Balık kavağa çıkınca" deyimi olsa gerektir.

Kavak ağacı sulak yerlerde hızla yetişen ve kerestesinden istifade edilen bir ağaç olduğu için bizim coğrafyamızda daima var ola gelmiştir. Bugün Anadolu'da kavak kelimesiyle türetilmiş yer isimlerini (Aynalıkavak, Kavaklar, Uzun Kavak vs.) sıralamak bile uzunca bir liste yayınlamayı gerektirir. Türkülerimizde, edebiyatımızda (servi yerine) folklorumuzda kavak sembolizmine sıkça rastlanmaktadır. Dilimizde gereği yapılamayacak vaatleri anlatmak, güya onların icra zamanını bildirmek üzere "balık kavağa çıkınca..." denilir. Güya balığın kavak ağacına çıkması nasıl imkansız ise, bu tür vaatlerin gerçekleşmesinin de öyle imkansız olduğu anlatılmaktadır. Oysa bu deyimdeki kavak

sözünün kavak ağacıyla bir alakası yoktur. Burada anılan kavak, İstanbul'da bulunan Kavak semtleridir.

İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e açılan noktasında iki yerleşim alanı vardır. Bunlardan Asya'dakine Anadolu Kavağı, Avrupa'dakine de Rumeli Kavağı denilmektedir. Kavaklar çok rüzgârlı (1) ve akıntılı olduğu için burada balık avlamak imkansız gibidir. Hatta bu bölgede balık da fazla eğleşmez ve burada balık tutulup karaya çıkarılamaz.

Tahminimiz o ki bu deyim İstanbul civarında türetilmiş; ama gitgide diğer şehirlere de yayılınca İstanbul'daki bu semtleri bilmeyenler tarafından Kavak adı kavak ağacı gibi anlaşılmış ve 'Balık Kavağa çıkınca' deyimi de kavak ağacıyla ilişkilendirilmiştir. Çünki deyimin anlamı her iki okunuşa da uygundur.

(1) Yine deyimlerimiz arasında bulunan "Başında Kavak yelleri esiyor" benzetmesinde de söz konusu olan kavak yeli Kavaklar'da esen şiddetli rüzgârdır ki kontrol altına alınamayan, bildiğince hareket etmekten dolayı bir işe yaramayan düşüncelerin sahipleri için; yani delikanlılık coşkunluğunun aykırılığını anlatmak üzere kullanılır.

BERCESTE:

Nelerden arta kalmıştır hele dünyayı söyletsen

Kimi devdir, kimi aslan; yatan mevtâyı söyletsen

Laedrî